

מסורת הש"ס

- א. שבת קיא. א גיטין מג. ב. קדושין לה. א. ירושלמי תענית פ"ד ה"ו. שם מגילה פ"א ה"ד. ב"ר פ"ח יב. תנחומא נח יב. תנחומא בוכר יח. פסדרי"כ פכ"ב. ילקוט תורה טו.
- ב. ירושלמי יבמות פ"ו ה"ז. ב"ר שם. תנחומא שם. תנחומא בוכר שם. פסדרי"כ שם. ילקוט תורה (שם).
- ג. (הוכחה דומה) שבת כח. ג. מו"ק כח. ב. יומא לח. ב. עת. ב. סוכה ט. א. מגילה טו. ב. כתובות סט. ב. ע"ז ח. א. כד. ב. הוריות ד. א. חולין ט. א.
- ד. ירושלמי תרומות פ"ה ה"ג. שם תנינה פ"א ה"ח. שם סוטה פ"ח ה"א. ילקוט נ"ד תתקמז.
- ה. ירושלמי פאה פ"א ה"א. דרך ארץ זוטא פ"א. ספרי במדבר מב. ב"ר פ"ק ת. ויק"ר פ"ט ט. דב"ר פ"ה טו. תנחומא תולדות א. שם יו"ח יז. שם צו. ז. שם שופטים יח. תנחומא בוכר צו. י. ילקוט תורה קסב. שם נ"ד תשי"ב.
- ו. כ"מ פז. א. ירושלמי פאה שם. דרך ארץ זוטא שם. ספרי שם. ב"ר שם. ויק"ר שם. נבב"ד פ"א ז. א. תנחומא צו. ז. שם שופטים יח. ילקוט תורה כב. שם קסב. שם תשי"א. שם נ"ד תשי"א.

גרסות

היא נאמנת ויש שגרסו: היא מהימנא.

מצוה על אדם ויש בכתי"י: מצוה על האדם ויש: מצוה לאדם. בדבר השלום בכתי"י: בדבר שלום.

החיים

החזקה לנפלים בין הסיבות להפלות מונים גם בימינו את הינטיה להפלה" הקיימת בנשים מסוימות. תופעה זו יכולה להיגרם על ידי גורמים שונים, אולם ללא ספק קיימת תופעה של הפלה חוזרת, כך שיש מקום לחשוש שמא האשה "מוחזקת לנפלים".

ועוד מקרה. כשבאים לכוף אדם לגרש אשה שלא ילדה לו בתוך עשר שנים הוא אמר: אפלת כגו עשר (והוא אומר: הפלת בתוך עשר שנים). ולכן איננו רוצה עדיין לגרשה. שהרי נותר עוד זמן להשלים עשר שנים מעת הפלתה. והיא אמרה: לא אפלית (והיא אומרת לא הפלת). אמר ר' אמי: אף בזה היא נאמנת. ומדוע.

דאם איתא דהפילה (שאם יש אמת בדבר שהפילה) - נפשה כעקרתא לא מחזקה (לא היתה מחזיקה את עצמה כעקרה) שהרי יודעת היא, שעל ידי הכחשה זו היא מודיעה שעקרה היא. הפילה, וחזרה והפילה, וחזרה והפילה - הוחזקה לנפלים שחזקה שהיא מפילה תמיד. הוא אמר: אפילה תרי (הוא אומר: הפילה פעמיים) והיא אמרה: תלת (והיא אומרת: שלש פעמים). אמר ר' יצחק בן אלעזר: עובדא הוה כי מדרשא (מעשה היה בבית המדרש) שבאר לשאול, ואמרו: היה מהימנא (נאמנת), דאם איתא דלא אפלה - נפשה בניפלי לא מחזקה (שאם יש אמת בדבר שלא הפילה - לא היתה מחזיקה עצמה כמפילה).

א משנה האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה, שאין מצוה זאת מוטלת עליה. ר' יוחנן בן ברוקה אומר: אינו כן, אלא על שניהם הוא אומר "ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו" (בראשית א, כח).

ב גמרא מנא הני מילי (מניין דברים אלה) שאין האשה מצווה על כך? אמר ר' אילעא משום (בשם) ר' אלעזר בר' שמעון: אמר קרא (החזקא) "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה" (שם). ללמדנו: איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש. ולכן נאמר לאשה ולא לאיש. ומקשים: אדרבה (להיפך) "וכבשוה" תרתי משמע (שניים משמעה) שהרי נאמר הדבר כלשון רבים. לשניים! אמר רב נתנן בר יצחק: "וכבשוה" כתיב (נאמן) שהכתיב כאלו הוא חסר. רב יוסף אמר: מהכא (מכאן) הראיה שנאמר "אני אל שדי פרה ורבה" (שם לה, יא) ולא קאמר (אמח) "פרו ורבו". כיון שהבאנו שמועה שנאמרה בדרך זו, מביאים עוד מאמר כזה, ואמר ר' אילעא משום (בשם) ר' אלעזר בר' שמעון: כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, דבר שהוא יודע שישמעו ויקבלו ממנו - כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, שלא ידבר דבריו לריק. ר' אבא אומר: חובה היא שלא לומר, שנאמר "אל תוכח לך פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך" (משל ט, ח). ועוד אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון: מותר לו לאדם לשנות מן האמת בדבר השלום, שאם יודע שישנוניו, השקר, יכול לעשות שלום - מותר לו לשנות. שנאמר "אביך צוה לפני מותו... כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך..." (בראשית נ, טז - יז) ואביהם לא ציווה כן, אלא שינו ואמרו בשמו מפני השלום. ר' נתן אומר: מצוה היא לשנות שנאמר "ויאמר שמואל אלך ושמע שמואל והרגני" (שמואל א' טז). ועל כך אמר לו ה' שיאמר שהוא הולך להקריב קרבן (שם ג). משמע שאף הקב"ה מצווה לעשות כן. דבי ר' ישמעאל תנא (בבית מדרשו של ר' יוחנן) שנה החכם: גדול השלום, שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו, דמעיקרא כתיב (שמתחילה נאמן) שאמרה שרה "ואדוני זקן" (בראשית יח, יב) ולבסוף כתיב (נאמן). כשאמר ה' לאברהם מה אמרה שרה - "ואני זקנתי" (שם יג) כדי שלא לגרום עלבון לאברהם ולגרום לסיכסוך בין אברהם ושרה.

ג שנינו שר' יוחנן בן ברוקה אומר שגם האשה מצווה על פריה ורביה. אתמר (נאמן) שחלקו אמוראים בדבר, ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי, חד (אחד מהם) אמר: הלכה כר' יוחנן בן ברוקה, וחד (ואחד) אמר: אין הלכה כר' יוחנן בן ברוקה.

עיונים

הוא אמר אפלת וכו' / נחלקו הראשונים בהכנת ההקשר שבו נאמרו דברים אלה. לדעת השאלות ועוד גאונים מדובר כאן אפילו במקרה שהיא תובעת גט, ואין אומרים שענינה נתנה באחר, לפי שסומכים על כך שלא תצויה שם רע על עצמה. ואילו אחרים סבורים שמדובר דווקא כשהיא אינה תובעת דבר, אלא שביד דין רוצים לכפות את הבעל לגרש, והיא אומרת ומספרת מה שהיה (ראה ברמב"ן ברשבי"א ובמאירי).

הפילה וחזרה והפילה וכו' / כאן אין אומרים שהלכה כרבי ותהא חזקה בשתי פעמים בלבד, כי אף על פי שאמרו שהלכה לענין נישואין כרבי, לא נאמר הדבר לענין נפלים. ועוד יש לומר שאלו ג' הם מורה כאן, שמאחר שאשה זו נישאה בהיתר גמור אין מוציא אותה אלא בחזקה גמורה של שלש פעמים (רמב"ן, רשבי"א).

החזקה לנפלים / ובכגון זה נראה שאין צריך להמתין עשר שנים, אלא כיון שאשה זו מוחזקת שהיא מפילה ולדותיה - שוב לא יקיימנה (גאונים, וראה ברי"ד). ואפשר לומר אף כאן "שמא לא זכה להיבנות ממנה", שכן אשה זו אינה מוחזקת עדיין לנפלים בכלל, אלא שמא היא מפילה רק את הילדים הנזקרים ממנו (ראה במאירי).

וכבשה כתיב / נראה שעיקר הדרשה הוא "פרו ורבו... וכבשוה" - שיפרו וירבו על מנת לכבש את הארץ, וכיון שהכיבוש מתייחס לאיש, אף מצוות פרו ורבו מתייחסת אליו (ר"י אלמנר). והראיה מן הכתיב החסר, אף שאנו סומכים תמיד על מסורת הקריאה, כיון שבעיקר הדברים יש טעם לדבר (משום שאיש דרכו לכבש), די בנימוק זה שמן הכתיב לבטל את הקושי ש"כבשוה" נאמר בלשון רבים (ריטב"א).

כך מצוה שלא לומר / כבר התקשו ראשונים כשאלה: הלא יש מצוה מן התורה "הוכח תוכיח" וגו', וכיצד אפשר לבטלה? והריטב"א מסביר כי מצנת התוכחה היא ליחיד אבל לרבים אין אומרים אלא דבר הנשמע. והשל"ה מחלק באופן אחר: שאם העברין מורה שהוא עברין - ראוי להוכיחו. אבל אם העברין איננו סבור שהוא עובר עברה - הרי זה בגדר מצוה שלא לומר. ויש שכתב שאם מוכיח אדם שאינו מקבל תוכחה, הרי הוא רק גורם שאותו

הוא אמר אפלת כגו עשר - כשאנו נאץ לכופו להזניח, הוא: אומר "הפילה כגו עשר" ועדיין אץ זמן להזניח, דמנן: מונה משעה שהפילה. והיא אמרה לא אפלית - אלא עקרה אני. הוחזקה לנפלים - וזו היא חכמה, שמא לא זכה ליבנות ממנה. אפילה תרי - ולא הזניח, היא מהימנא - וכופין אותה. ולא שהיא תובעת גירושין, אלא שעלינו לכופו לקיים פריה ורביה.

א משנה האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה, שאין מצוה זאת מוטלת עליה. ר' יוחנן בן ברוקה אומר: אינו כן, אלא על שניהם הוא אומר "ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו"

ב גמרא מנא הני מילי? אמר רבי אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון: אמר קרא "וימלאו את הארץ וכבשוה" איש דרכו לכבש, ואין אשה דרכה לכבש. - אדרבה, "וכבשוה" תרתי משמע! אמר רב נתנן בר יצחק: "וכבשוה" כתיב. רב יוסף אמר: מהכא, "אני אל שדי פרה ורבה" ולא קאמר "פרו ורבו". ואמר רבי אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון: כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע - כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. רבי אבא אומר: חובה, שנאמר "אל תוכח לך פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך". ואמר רבי אילעא משום ר' יוחנן בן ברוקה אומר: אינו כן, אלא על שניהם הוא אומר "ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו"

ג ר' יוחנן בן ברוקה אומר. אתמר, רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, חד אמר: הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה, וחד אמר: אין הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה.

האיש יהיה מעתה מזיד, ומוטב שלא יאמר ויהא שונג (עין יעקב ועד). מותר לשנות / ומה שלא הביאו ראה מכתוב מפורש בשרה שנאמר בה "ותכחש שרה לאמר לא צחקתי" - יש לומר כי כאן מוכח רק שאדם משנה כדי להתנצל על מה שעשה, אבל מן הראיות האחרות מוכח שמותר לאדם לזנוח ולומר דבר שאינו אמת מפני השלום (ער"ג).

מצוה... גדול השלום / והעירו ראשונים, שאף שיש כאן ראייה לדבר הרי בדיוקם של דברים לא צויה הקב"ה לשמואל לומר דבר שקר, אלא שאמר לו גם להביא זבח ולזכות, ונמצא שאם אומר שהולך לזכות אינו אומר את כל האמת ואת טעמו העיקרי, אבל במה שאומר אינו משקר, ואף במה שאמר לאברהם "ואני זקנתי", הרי אמרה שרה עצמה "אחרי בלותי היתה לי עדתה" אלא שהוסיפה "ואדוני זקן" והקב"ה השמיט דבר זה (מאירי, ראה בתי"י).

הורה

הוא אומר אפלת וכו' / הוא אומר שהפילה האשה בתוך עשר שנים היא אומרת שלא הפילה - היא נאמנת. כגמרא. (רמב"ם, ספר נשים, הלכות אישות, פ"ז ה"ג. שו"ע א"ע קנ"ד, יג) הוא אומר אפלת תרי וכו' / הוא אומר שהפילה רק שתי פעמים, והיא אומרת שהפילה שלש פעמים - היא נאמנת. (רמב"ם שם. שו"ע שם.)

האיש מצווה על פריה ורביה / חייב כל איש לשאת אשה כדי לפרות ולרבות. (רמב"ם שם ה"ב. שו"ע שם א, א)

אין האשה מצווה / אין האשה מצווה על מצות פריה ורביה, ואינה חייבת להינשא. כסתם משנה. ויש אומרים שמכל מקום לא תשהה בלא איש מפני החשד (אוי"ז). (רמב"ם שם. שו"ע שם סעיף יג)

הוא אמר אפלת כגו עשר - כשאנו נאץ לכופו להזניח, הוא: אומר "הפילה כגו עשר" ועדיין אץ זמן להזניח, דמנן: מונה משעה שהפילה. והיא אמרה לא אפלית - אלא עקרה אני. הוחזקה לנפלים - וזו היא חכמה, שמא לא זכה ליבנות ממנה. אפילה תרי - ולא הזניח, היא מהימנא - וכופין אותה. ולא שהיא תובעת גירושין, אלא שעלינו לכופו לקיים פריה ורביה.

משנה אבל לא האשה - וטעמא מפרש בגמרא. **גמרא** לומר דבר הנשמע - דכמיז (ויקרא יט) "הוכח תוכיח" - להוכיח מי שמקבל הימנו. אביך צוה - יעקב לא זוה, אלא הס שני מפני דרכי שלום. איך אלך - וכמיז ויאמר ה' עגלת נקר מקח נידך ואתמה לזכות וגו' - הקב"ה זוה לשנות. ואדוני זקן - שרה אמרה לשון צוה, וכשגלה הקדוש ברוך הוא הדבר לאברהם, כמיז: למה זה נחקה שרה וגו'. ואני זקנתי - ושינה הדבר מפני השלום.

תוספות

אפילה תרי, והיא אמרה תלתא. והשתא ניחא הא דקאמר הוא אומר מינה, שהרי עכשיו הוחזקה בתלת זימני, ויש לה להפסיד כתובתה. והיא אמרה מינה. ומסיק דנאמנת. ואם טוענת דאין יכול להזקק - פסקו רבותינו דנאמנת אפילו למשנה אחרונה. דדוקא כשטוענת שאין יורה כחץ חישישן שמא משקרת, לפי שבעלה לא ידע בה דמשקרת, כדאמרינן בסוף נדרים (צא, א). אבל במילתא דידע בה דמשקרת - נאמנת מדבר המנונא, לפי שאין האשה מעיזה פניה בפני בעלה. ולא קאמר פרו ורבו - אף על גב דלאדם הראשון קאמר "פרו ורבו" - ההוא ברכה בעלמא, ולא למצוה.

הוא אמר אפלת כגו עשר - כשאנו נאץ לכופו להזניח, הוא: אומר "הפילה כגו עשר" ועדיין אץ זמן להזניח, דמנן: מונה משעה שהפילה. והיא אמרה לא אפלית - אלא עקרה אני. הוחזקה לנפלים - וזו היא חכמה, שמא לא זכה ליבנות ממנה. אפילה תרי - ולא הזניח, היא מהימנא - וכופין אותה. ולא שהיא תובעת גירושין, אלא שעלינו לכופו לקיים פריה ורביה.

הוא אמר אפלת כגו עשר - כשאנו נאץ לכופו להזניח, הוא: אומר "הפילה כגו עשר" ועדיין אץ זמן להזניח, דמנן: מונה משעה שהפילה. והיא אמרה לא אפלית - אלא עקרה אני. הוחזקה לנפלים - וזו היא חכמה, שמא לא זכה ליבנות ממנה. אפילה תרי - ולא הזניח, היא מהימנא - וכופין אותה. ולא שהיא תובעת גירושין, אלא שעלינו לכופו לקיים פריה ורביה.